

4/ Australsko-océánský makroregion

4.1 HLAVNÍ ZNAKY

Tab. 4.1 Základní data o Australsko-océánském makroregionu (2016)

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP na obyvatele	Gramotnost	Střední délka života
mil. km ²	%	mil.	%	obyv./ km ²	bil. USD	%	tis. USD	%	roky M/Ž
8,5	6,2	39	0,5	4,5	1,7	2,2	35	95	75/79

Zdroj: CIA 2016, United Nations 2016, World Bank 2016

- Austrálie s Oceánií jsou počtem obyvatel výrazně nejmenším makroregionem s 0,5% podílem na světové populaci, což je osmkrát méně, než má druhý nejméně zalidněný Ruský makroregion. Plochou jej řadíme mezi průměrné – zabírá celkem 6,2 % světové souše (tab. 4.1), nicméně zahrneme-li do rozlohy makroregionu i plochu moří a Tichého oceánu (Pacifiku), je jeho rozloha téměř dvakrát větší, než je rozloha Asie.
- Jedná se pro Evropany o nejdéle utajený makroregion, který byl objevený na začátku 16. století a do dějin vstupuje až koncem 18. století z důvodu britské kolonizace.
- Název *Austrálie* pochází již od Ptolemaia, ačkoliv byl použit v jiném kontextu – předpokládal existenci Terra Australis incognita, tj. Neznámé jižní země. Oproti tomu název *Oceánie* použil zřejmě jako první až na počátku 19. století dánsko-francouzský geograf Conrad Malte-Brun.
- Typickým znakem tohoto makroregionu je vysoká diverzita v řadě sledovaných jevů. Z hlediska klimatického je charakteristický výrazný srážkový deficit australského kontinentu (tři čtvrtiny plochy Austrálie zaujímají polopouště a pouště), což činí tento makroregion paradoxně nejsušším mezi makroregiony. Na druhou stranu lze na území makroregionu zaznamenat oblasti s mimořádně vysokým úhrnem srážek (oblasti tropických deštných lesů). Podobně je tomu i s výškovými poměry. Zatímco v Austrálii velkou část zaujímají plošiny, některé ostrovy v Oceánii mají extrémní výškovou členitost.
- Velké kontrasty sledujeme také v rostlinné ríši. Austrálie a Nový Zéland mají svébytnou endemickou a relativně chudou flóru; symbolem je eukalyptus (blahovičník) a akácie. Naopak ostrovy v Pacifiku se vyznačují velmi pestrým rostlinným krytem (tropické deštné lesy), symbolem jsou zde palmy (např. olejová, areková či kokosová palma) a řada dalších rostlinných druhů.
- Specifická je živočišná říše, která má starobylý ráz; nalezneme zde řadu endemitů, ale chybí vyšší savci a šelmy. Symbolem Austrálie jsou vačnatci (klokan, koala) a ptakořitní (ptakopysk, ježura). Stejně jako u rostlinstva se také u živočišstva projevuje výrazná různorodost, proto se tento makroregion stal objektem zájmu řady oborů zoologie (např. entomologické výzkumy).
- Původní přírodní a kulturní charakter makroregionu byl výrazně přeměněn především evropskou kolonizací, a to kulturně, nábožensky, ale i ekonomicky. Proto makroregion řadíme do západního civilizačního okruhu.
- Obyvatelé makroregionu se soustřeďují převážně ve městech, přičemž rozdíly mezi urbánními a rurálními oblastmi jsou mimořádné. Do měst, zejména v Austrálii či Novém Zélandu, přicházeli přistěhovalci z Británie (z počátku především trestanci a strážci), později i z dalších oblastí světa. Problém současné imigrace, většinou z Asie, se daří poměrně úspěšně řešit.
- Obyvatelstvo se vyznačuje velkou kulturní diverzitou (jazyky, zvyky, tradice atd.). Stále existují kontrasty mezi obyvateli Austrálie a Nového Zélandu (evropský styl života) a některými ostrovy v Pacifiku (např. na Nové Guineji či Šalomounových ostrovech). S trochou nadsázky lze konstatovat, že rozdíly mezi lidmi a způsobem života v rámci tohoto makroregionu jsou mnohdy větší než geografická vzdálenost mezi Evropou a Austrálií.
- Mezi makroregiony nenalezneme žádný, kde by byla patrná tak jednoznačná dominance jednoho státu, jako je tomu v případě Austrálie. Ve stínu australské ekonomiky je vyspělé hospodářství Nového Zélandu a v porovnání s nimi jsou ostrovní státy v Pacifiku „hospodářskými trpaslíky“.

4.2 VYMEZENÍ A PŘÍRODNÍ POMĚRY

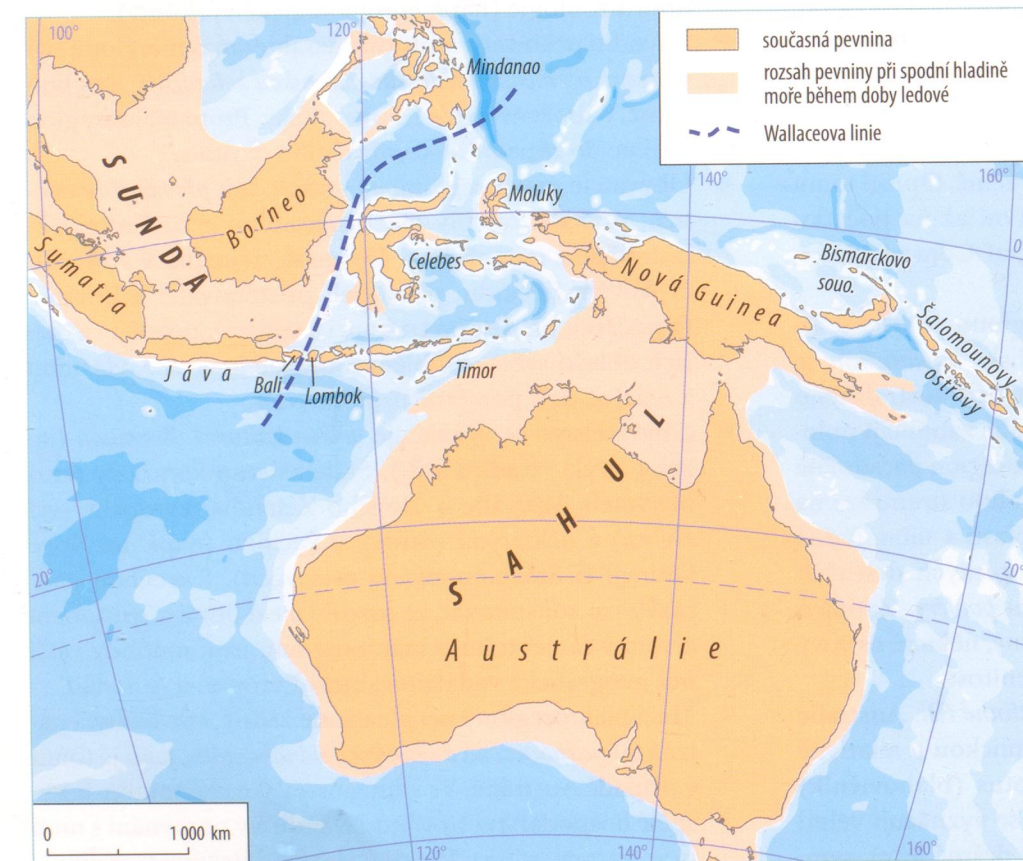
Makroregion zahrnuje Austrálii, Nový Zéland, Papuu-Novou Guineu a množství ostrovních států v Pacifiku. Vzhledem k extrémně periferní poloze byl makroregion pro Evropany objeven jako poslední. Tvoří jej 13 samostatných států, z nichž polovinu lze označit za ministáty, a dále 14 závislých území.

Převážnou část povrchu Austrálie představuje tzv. **Tabulová Austrálie** mající charakter paroviny (100–300 m n. m.), jejíž základní stavební jednotku tvoří prastarý Australský štít. Jedná se o krystalické horniny překryté vrstvami sedimentů (pískovec, vápenec), přičemž nejmarkantnějším prvkem krajiny jsou pouště a polopouště. Podnebí je převážně tropické, suché, kontinentální. Nejsušší oblast, tzv. „mrtvé srdce“ Austrálie, se rozprostírá v okolí Eyreova jezera. Srážkový deficit ovlivňuje hydrologické poměry, řeky mají nepravidelný odtok (*creeky*), v bezodtoké oblasti jsou roztroušena četná solná jezera. Nedostatek vody je částečně kompenzován podzemními zdroji; je sem lokalizován největší výskyt *artéských studní* na světě. Na území Velké artéské pánve se nachází celkem 3 tis. přirozených studní a 200 tis. vrtů. Rostlinný kryt tvoří křovinaté tvrdolisté formace (*scrub*), trpasličí blahovičnický, akácie a slanmilný buš.

Východ Tabulové Austrálie lemují **Australské Kordillery**, nazývané také Velké předělové pohoří či Východoaustral-

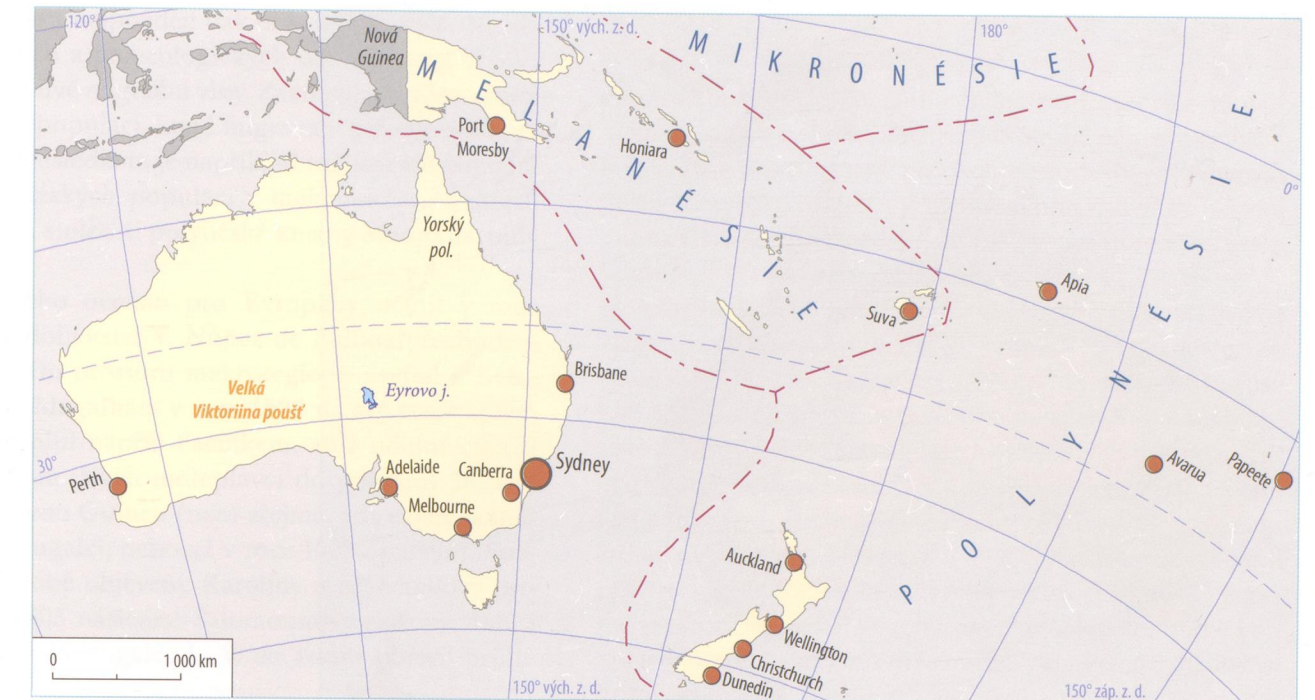
ské hory. Jedná se o nejdelší horské pásmo makroregionu, táhnoucí se podél východního pobřeží v délce 3 500 km. Základem jsou prvohorní sedimenty, vyvrátné v rámci hercynské orogeneze, vyzdviženy a rozlámány v třetihorách. Horské hřebeny se prudce zvedají od moře, nejvyšších výšek dosahují v centrální části Australských Alp (Mt. Kosciusko, 2 228 m n. m.) a pozvolna klesají do vnitrozemí. Podnebí je tropické vlhké, na jihu subtropické s dostatkem srážek na návětrných východních svazích (pasáty). Pohoří je pramennou oblastí nejvýznamnějších řek Murray a Darling. Rostlinný kryt je poměrně bohatý, na severovýchodě převládají vlhké tropické deštné lesy a na jihovýchodě subtropické lesy s blahovičnickými a araukáriemi.

Součástí makroregionu je východní část ostrova **Nová Guinea**, který v minulosti tvořil pevninské spojení s Asií (pevnina zvaná *Sunda* byla propojena přes ostrovy *Wallacea*, obr. 4.1); koncem pleistocénu došlo k přerušení spojení Austrálie s Novou Guineou, tedy k zániku kontinentu zvaného *Sahul* a ke vzniku Torresova průlivu. Podnebí je tropické vlhké až rovníkové, bohaté na srážky po celý rok, nicméně z důvodu rozlohy ostrova (téměř 800 tis. km², což představuje tři čtvrtiny pevniny celé Oceánie) velmi různorodé. Zatímco na pobřeží se teploty celoročně pohybují kolem 28 °C, vrcholy hor Nové Guineje (nejvyšší horou na papuánské straně ostrova je Mount Wilhelm, 4 509 m n. m.; je zároveň nejvyšší horou makroregionu) bývají pokryty

Obr. 4.1 Sahul a Sunda

Obr. 4.2
Australsko-
oceánský
makroregion

sněhem. Převládá hustý tropický deštný les s pestrou druhovou skladbou – palmy, vzácné dřeviny, kapradiny, liány a při pobřeží mangrovníky. Největší tropický ostrov světa je poměrně mladý a vyznačuje se množstvím aktivních sopek.

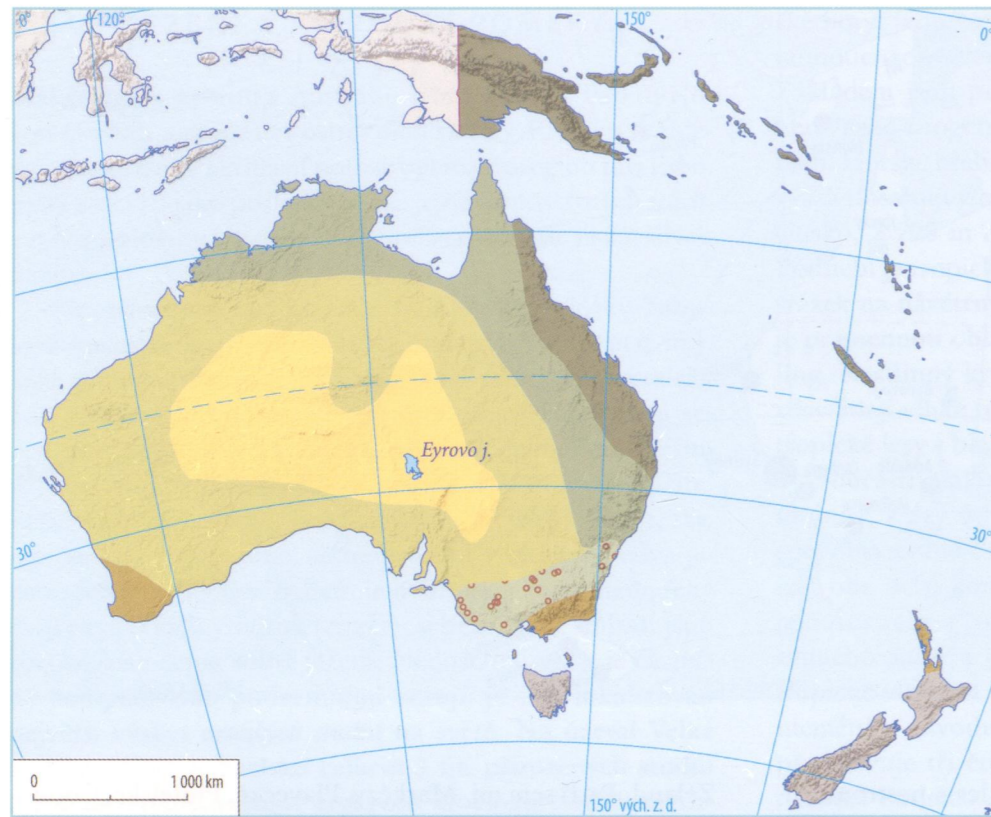
Nový Zéland je tvořen dvěma hlavními ostrovy; Severní ostrov vyplňuje sopečná plošina a pahorkatiny, na Jižním ostrově se tyčí vysoké hory třetihorního stáří (Jižní Alpy), kde nejvyšší vrcholky překračují 3 500 m n. m. Podnebí je mírné oceánské, velmi vlhké. Nachází se zde mnoho jezer, na Severním ostrově jezera kráterová, na Jižním ostrově převážně ledovcová. Velká část krajiny byla přeměněna na pastviny. Zachovaly se i subtropické deštné lesy na Severním ostrově a listnaté a smíšené lesy na Jižním ostrově.

Ostrov v Pacifiku tvoří tři rozsáhlé a geograficky diferencované areály, a to **Melanésie** („černé ostrovy“), **Mikronésie** („malé ostrovy“) a **Polynésie** („mnoho ostrovů“), které poprvé na základě typologie jejich obyvatel rozlišil francouzský mořeplavec Dumont D'Urville ve svém díle *Popis ostrovů Velkého oceánu* (1832). Zatímco mnozí kulturní antropologové označují toto členění jako příliš etnocentrické, geografové je dodnes používají pro členění prostoru Pacifiku (obr. 4.2). *Melanésii* tvoří z význačných ostrovů Nová Guinea, Louisiady, Nová Británie, Nové Irsko, Admirální ostrovy, Šalomounovy ostrovy, Santa Cruz, Banksovy ostrovy, Nové Hebridy, Nová Kaledonie, ostrovy Loyauté a Fidži. *Mikronésii* tvoří ostrovy Karolíny, Mariany, Boninské ostrovy (řazeny do Čínsko-japonského makroregionu), Gilbertovy ostrovy, Marshallovy ostrovy a Nauru. Prostor tzv. *polynéského trojúhelníku* vymezují tři vrcholy: Havajské ostrovy (ty jsou 50. státem USA, proto jsou zařazeny do Angloamerického makroregionu), Velikonoční ostrov a Nový

Zéland. Patří sem mj. Markézy, Plavecké, Přátelské, Cookovy a Společenské ostrovy.

Podle vzniku se rozlišují tři základní typy ostrovů: *pevninské čili kontinentální ostrovy* (původně spojené s pevninou), např. Nová Guinea, Nová Kaledonie, Nový Zéland, Tasmánie, *sopečné ostrovy* vzniknuvší proniknutím žhavého magmatu na zemský povrch a přikře vystupující z oceánu, např. Tahiti, Samoa; a *korálové ostrovy* zvané *atoly* (vybudované živočišnými společenstvy korálů, lemující laguny), např. Karolíny, Marshallovy ostrovy. Největším korálovým ostrovem na světě je Vánoční ostrov (kiribatský název Kiritimatí) v rámci polynéských Liniových ostrovů. Při severovýchodním pobřeží Austrálie se táhne 2 300 km dlouhý pás Velké útesové bariéry (Velký bradlový útes), která je nejrozsáhlejší soustavou korálových útesů na světě. Žije zde více než 400 druhů korálů, 1 500 druhů ryb a mnoho dalších mořských živočichů.

Specifikem makroregionu je existence *svérázné flóry a fauny* s vysokým podílem tzv. *endemitů*, tzn. místních druhů, které se vyskytují pouze v dané lokalitě (boxy 4.1 a 4.4). Mezi ně patří více než čtyři pětiny původních druhů rostlin a živočichů Austrálie. Tato skutečnost je způsobena dlouhodobou izolací, díky níž se zdejší rostlinstvo a živočišstvo vyvíjelo zcela samostatně. Ještě vyšší podíl endemitních druhů mají některé ostrovy v Pacifiku (např. na Nové Kaledonii až 90 % druhů rostlin). Mimořádně zajímavým je v tomto ohledu ostrov Nová Guinea a Malé Sudy, neboť tudy probíhá tzv. *Wallaceova linie* vyznačující hranici dvou biot (bioty Sund a jihovýchodní Asie a bioty Sahulu – obr. 4.1). Kombinují se tak zde malajské a australské druhy organismů. Zatímco rostlinstvo je převážně malajského

Obr. 4.3 Krajinný pokryv Australsko-oceánského makroregionu

původu, u živočišstva lze identifikovat podobnost s australskými druhy. Celkově lze z hlediska přírodních poměrů makroregion definovat jako mimořádně pestrý, což se projevuje i v krajinném pokryvu (obr. 4.3).

Makroregion se vyznačuje řadou tzv. *environmentálních hazardů*. Vlivem dlouhodobě trvajícího sucha postihující-

BOX 4.1 FLÓRA NOVÉHO ZÉLANDU

Na bohatou, pestrou a ojedinělou rostlinnou říši působila a působí řada faktorů. Tím, že se v případě Nového Zélandu jedná o ostrovní stát, nacházejí se tu rostliny, které jinde nerostou. Velké části Nového Zélandu byly původně porostlé lesem nebo bušem. Nyní převládají formy trsnatých trav na bažinatých plochách a pouze čtvrtina území je zalesněna. Nejen architektura se inspirovala britským prostředím. Zaoblené, mírně zvlněné, travnatým kobercem pokryté kopce nabízí stádům ovcí a skotu dostatek potravy. Stávající lesy jsou složeny z vavřínových a jehličnatých stromů, ale místy se vyskytují i palmy a stromovité kapradiny. Ty se staly symbolem Nového Zélandu. Kapradinu nalezneme ve znaku letecké společnosti, cestovních kanceláří či na dresech sportovců. Uvádí se, že téměř všechny z 10 tisíc známých druhů kapradin rostou právě zde. Největší stromová kapradina **ponga** dorůstá až do výšky 13 metrů. Existuje tu přes 1 400 kvetoucích rostlin, z nichž dvě třetiny nelze spatřit jinde ve světě.

ho Austrálii je nebezpečí rozsáhlých přírodních požárů. Tropický pás bývá ohrožen sezonním vývinem tropických cyklon, jejichž důsledky mohou být katastrofální (např. v roce 1974 postihla město Darwin tropická cyklona, která zničila téměř všechny domy). Projevuje se zde narušení ozónové vrstvy, která postihuje obyvatele rakovinou kůže. Flóra a fauna jsou v současné době silně ohroženy lidskou činností. Některé druhy byly vyhubeny lovem (např. obří ptáci moa na Novém Zélandu), jiné vyhynuly nebo jsou vyhynutím bezprostředně ohroženy v důsledku ztráty svých přirozených stanovišť či zavlečením druhů z jiných geografických oblastí, především z Evropy a Severní Ameriky.

4.3 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Odborníci dosud nenašli shodu v představách o osídlení této části naší planety. Na základě dostupných údajů a archeologických výzkumů se však má za to, že původní obyvatelé Austrálie přišli patrně z oblasti jihovýchodní Asie před minimálně 40 tis. lety, kdy osídlili nejdříve ostrov Novou Guineu a část Melanésie, dále Austrálii a později Tasmánii. Další významnou etapou je příchod kultury *lapita* do melanéské oblasti (minimálně v 6.–7. tisíciletí př. n. l.). Příslušníci této kultury pokračovali dále východním a jihovýchodním směrem, přibližně 3 500 let př. n. l. začal být osídlován jihovýchod Melanésie a 2 000 let př. n. l. pak

oblast Mikronésie, nejpozději pak oblast Polynésie. Na základě genetických a archeologických dat lze identifikovat minimálně další dvě migrační vlny. Zaznamenány jsou i stopy polynéských populací, které migrovaly z Polynésie zpět do Melanésie. Důsledkem je například rozlišování papuánských a austronéských populací v melanéském prostoru. V rozmezí 9.–14. století si polynéské kmeny Maorů osvojily Nový Zéland.

Objev Tichého oceánu pro Evropany učinil v roce 1513 španělský dobyvatel V. Núñez de Balboa přechodem Panamské šíje. Do prostoru makroregionu zavítal z Evropanů poprvé F. Magalhães v roce 1520 na své cestě kolem světa, když proplul napříč Pacifikem, aniž údajně spatřil jakoukoli pevninu. Další mořeplavci do poloviny 16. století objevují Novou Guineu (není zřejmé, zda objev učinili v roce 1526 Portugalci, nebo až v roce 1529 Španělé). Španěly byly v té době objeveny Karolíny a Marshallovy ostrovy, do roku 1605 následně Šalomounovy ostrovy, Tahiti a Nové Hebridy. Portugalec L. V. de Torres objevil průliv

Tab. 4.2 Koloniální minulost ostrova Nová Guinea od 19. století do současnosti

Nová Guinea (severovýchodní část ostrova)	
německý protektorát	1884–1914
australská vojenská kontrola	1914–1920
australské mandátní území Nová Guinea	1920–1942
japonská okupace	1942–1945
Papua (jihovýchodní část ostrova)	
Britská Nová Guinea	1884–1906
Papua (území pod kontrolou Austrálie)	od 1906
Papua a Nová Guinea (celá východní část ostrova)	
australské svěrenecké území Papua a Nová Guinea	1920–1949
teritorium Papua a Nová Guinea	1949–1970
teritorium Papua–Nová Guinea	od 1971
vyhlášení samosprávy	1. prosince 1973
vyhlášení nezávislosti	16. září 1975
Irian (západní část ostrova)	
součást Holandské východní Indie	1828–1949
samostatná holandská kolonie	1949–1962
„Západní Papua“ pod správou OSN	1962
součást Indonésie	od 1963, ofic. 1969
West Irian	1969–1973
Irian Jaya	1973–2002
provincie Západní Papua a Papua	od 2002

Zdroj: autoři podle Soukupa 2013

BOX 4.2 JAMES COOK

James Cook (1728–1779) patří k mimořádně významným mořeplavcům, objevitelům a vědcům, jehož plavby a hlavně vydané práce výrazně posunuly znalosti o Zemi. V letech 1768–1779 vedl celkem **tři výzkumné výpravy**, které ho nejprve na lodi Endeavour a později Resolution, Adventure a Discovery dovedly na Tahiti, Nový Zéland a do Austrálie.

V letech 1768–1771 vedl první tichomořskou expedici, jejímž původním, vědeckým cílem bylo pozorování přechodu Venuše přes sluneční kotouč; mělo sloužit k určení vzdálenosti Venuše od Slunce. Druhým cílem cesty bylo **nalezení Terra Australis**, neznámého jižního kontinentu, o jehož existenci byla řada vědců 18. století přesvědčena. Cook zmapoval Nový Zéland, objevil průliv mezi Jižním a Severním ostrovem Nového Zélandu (dnes Cookův průliv). V letech 1772–1775 vedl druhou expedici, pátrající po předpokládané pevnině v jižním Tichomoří. Poprvé překročil jižní polární kruh a obeplul Antarktidu zhruba od poledníku jižní Afriky až k Novému Zélandu. Při návratu objevil Jižní Georgii a Jižní Sandwichovy ostrovy, navštívil i Novou Kaledonii. V letech 1776–1779 vedl třetí výpravu s cílem najít tzv. severozápadní průjezd kolem Severní Ameriky. Podarilo se mu objevit **Havajské ostrovy**, doplul k Americe a proplul Beringovým průlivem. Po příchodu zimy se vrátil na Havajské ostrovy, kde byl domorodci zabit. Na všech cestách si vedl pečlivě zápisky, které vyšly za jeho života tiskem. Všechny Cookovy výpravy se zúčastnili významní vědci té doby, s jejichž přispěním bylo lidstvo obohaceno o množství nových poznatků nejen o kulturách, fauně a flóře Pacifiku.

oddělující Austrálii od Nové Guineje v roce 1606 (dnes Torresův průliv), tedy v tomtéž roce, kdy jako první Evropan přistává u australských břehů Nizozemec W. Jansz. Jeho krajan A. Tasman přistává v roce 1642 u břehů Tasmánie (Van Diemenova země), Nového Zélandu a ostrova Fidži. V roce 1769 Angličan J. Cook (box 4.2) proplouvá podél východního pobřeží Austrálie, kde zakládá kolonii Nový Jižní Wales a o pět let později objevuje Novou Kaledonii.

V rozmezí let 1825–1862 vznikají v oblasti nové kolonie, konkrétně Tasmánie, Západní a Jižní Austrálie, Viktorie a Queensland. Ve druhé polovině 19. století si Britové, Francouzi, Němci, Španělé a Američané rozdělili ostrovy v Pacifiku. V tomto ohledu zaznamenalo poměrně složitý vývoj především území dnešního státu Papua–Nová Guinea, resp. celého ostrova Nová Guinea (tab. 4.2). Na řadě map, včetně těch českých, se tak nacházejí hned tři územní celky rozkládající se na území ostrova rozděleného původně mezi Holanďany (západní část ostrova, dnešní Indonésie), Němce (severovýchodní část ostrova) a Brity (jihovýchodní část ostrova) – (obr. 4.9).

Začátkem 20. století dochází ke spojení australských kolonií v *Australský svaz a spolu s Novým Zélandem* obdržely

statut britského dominia. K osamostatnění tichomořských ostrovů dochází postupně od roku 1962, kdy se prvním nezávislým státem Pacifiku stala Západní Samoa (nyní Samoa).

4.4 OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Obyvatelstvo makroregionu má řadu specifík: žije zde zdaleka nejméně obyvatel (pouze 0,5 % obyvatel planety), extrémně nízká je i hustota zalidnění dosahující pouze 4,5 obyvatel na km². Makroregion také náleží k těm, které se vyznačují extrémní *diferenciací mezi populacemi*. Uvažujeme-li například *střední délku života*, zdá se situace velice příznivá, neboť tento ukazatel za celý makroregion dosahuje 75 let pro muže a 79 let pro ženy. Při bližším rozboru lze ovšem zjistit, že kupříkladu mezi Austrálií, u níž střední délka života patří k nejvyšším na světě, a Papuou-Novou Guineou činí rozdíl plných 20 let, přičemž podobně na tom jsou i další ostrovní státy v Pacifiku. Určitý zkreslující pohled na data pro makroregion způsobuje významná váha Austrálie a Nového Zélandu, kde žije téměř 80 % obyvatel makroregionu. Pod tímto zorným úhlem je proto třeba nahlížet i další demografické, sociální a ekonomické ukazatele.

Například *gramotnost* dosahuje v makroregionu 95 %, ovšem ve státě Papua-Nová Guinea činí pouze 64 %. Podobné disproporce lze sledovat rovněž v *rozmístění obyvatelstva*. Zatímco v Austrálii žije 90 % obyvatel ve městech, na ostrovech v Pacifiku se míra urbanizace pohybuje v rozmezí 20–45 % (např. Samoa 20 %, Vanuatu 25 %, Kiribati 45 %) a v Papui-Nové Guineji je to dokonce pouze 15 %. Díky přírodním podmínkám jsou obyvatelé Austrálie, kde převažují pouště a polopouště, a Nového Zélandu, kde dominují hory, koncentrováni do jádrových oblastí. Specifickou kategorií území jsou *rezervace* vyčleněné pro domorodce, s velmi přísnými pravidly pro návštěvníky zvenčí (téměř celé australské Severní teritorium, rozsáhlá území na jihozápadě Austrálie ad.). Původní obyvatelstvo makroregionu je nejvíce zastoupeno na ostrovech v Pacifiku a na Nové Guineji. V Austrálii dnes tvoří domorodí Australci (Aboridžinci) už jen asi 2 % obyvatel. V posledních desetiletích

BOX 4.3 MAOROVÉ

Protože původní Maorové neznali písmo, postupně mnoho z jejich kulturních tradic, zvyků a historie upadlo v zapomnění. Po příchodu Angličanů bylo vše staré během kmenových válek a pak během změny životního stylu ztraceno. Nyní však nastává **renesance maorských tradic i jazyka**. Dokonce také v televizi běží jeden program v maorštině, která je vedle angličtiny druhým úředním jazykem. Velká část místních názvů čerpá z maorské tradice.

Uvádí se, že Maorové sem připluli během 9.–14. století z Polynésie. Novozélandané jsou velmi tolerantní, nejsou zde zaznamenány projevy rasismu a nezaslechne zde žádné posměšné poznámky o Maorech. Maorové vynikají v řezbářských a tesařských dovednostech. Jedinečné jsou jejich stavby domů s otevřeným průčelím červené barvy, bohatě zdobeným rostlinnými a zvířecími motivy. Známý je **haka**, válečný tanec mužů, a to díky tomu, že ho převzali jako rituál (související s dodáním odvahy k boji) i novozélandští sportovci – ragbisté, basketbalisté a veslaři, kteří patří k nejlepším na světě.

zažívají původní obyvatelé Oceánie společenské i politické zrovnoprávnění a jsou jim také částečně vráceny pozemky ve vymezených rezervacích.

4.5 HOSPODÁŘSTVÍ

Podobně jako u obyvatelstva je v makroregionu *extrémní diferenciace* v oblasti ekonomiky (tab. 4.3). Na jedné straně stojí hlavní jádrové území jihovýchodní Austrálie s velmi rozvinutým hospodářstvím, na straně druhé například relativně málo hospodářsky rozvinutá Papua-Nová Guinea s velmi odlišnými sociálně-ekonomickými charakteristikami (HDP na obyvatele je patnáctkrát nižší než u Austrálie, vysoký přirozený přírůstek). Austrálie vyprodukuje 87 % HDP (spolu s Novým Zélandem 97 %) celého makroregionu. Důvodem je silný historický vliv Evropy, resp. Británie, který oba státy zařadil mezi ekonomicky nejvyspělejší regiony

Tab. 4.3 Základní údaje o hlavních státech Australsko-oceánského makroregionu

Stát	Rozloha	Počet obyvatel	Hustota zalidnění	Populační růst	Střední délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP	HDP na obyvatele
	tis. km ² 2016	mil. 2016	obyv./km ² 2016	% 2011–2015	roky M/Ž 2016	% 2015	% 2016	% 2011–2015	tis. USD 2016
Austrálie	7 690	24,0	3,1	1,1	80/85	90	100	2,6	46
Nový Zéland	270	4,5	17,0	0,9	80/84	85	100	2,5	38
Papua-Nová Guinea	465	7,6	16,0	2,1	61/65	15	64	8,2	3

Zdroj: CIA 2016, United Nations 2016, World Bank 2016

s dostatkem nerostného bohatství, intenzivně zapojených do procesu globalizace. Austrálie je významným *exportérem* uhlí, bauxitu, diamantů, uranu a polymetalických rud (viz kapitolu 4.6.3). Naproti tomu Papua-Nová Guinea a ostrovy v Pacifiku jsou z hlediska ekonomického relativně zaostalé a hlavním odvětvím je u nich primární sektor a cestovní ruch. Výjimkou je těžba niklu na Nové Kaledonii a těžba fosfátů v Nauru. Bohužel v důsledku nekontrolované těžby a pochybné finanční politiky je dnes velká část ostrova Nauru neobyvatelná a stát stojí na pokraji finančního bankrotu a ztráty nezávislosti.

4.6 AUSTRÁLIE

4.6.1 Vymezení a přírodní poměry

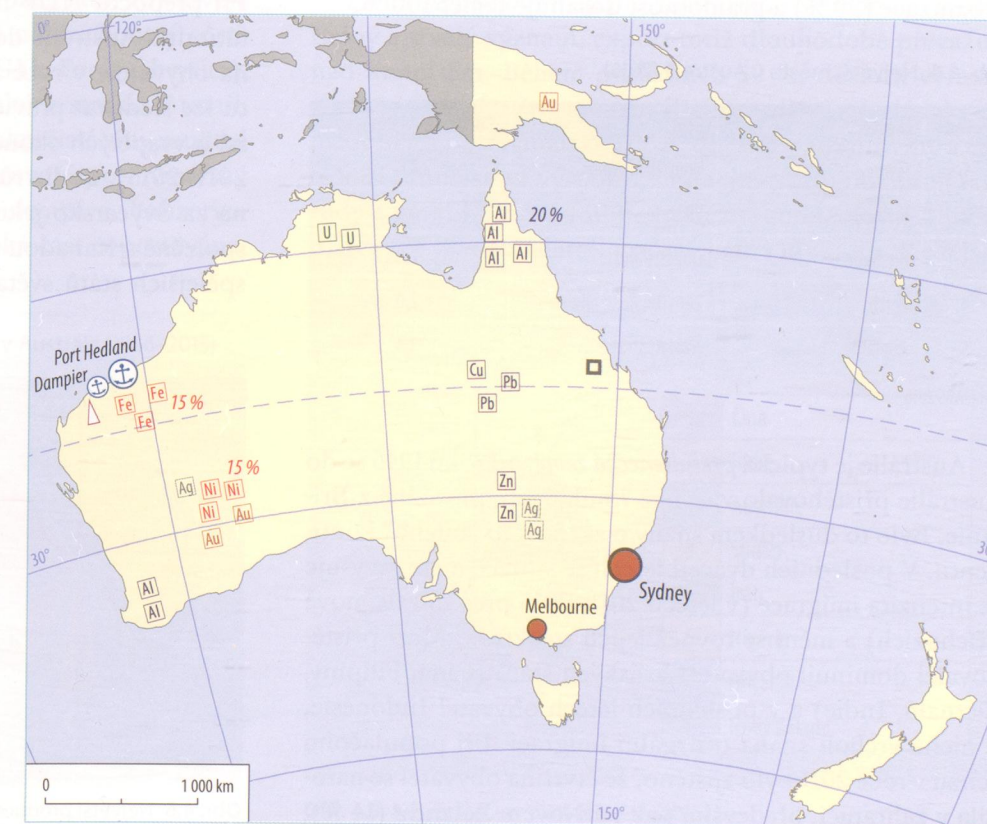
Austrálie (rozloha 7,7 mil. km²) je přibližně 2,5× větší než Indie, nicméně má více než padesátkrát méně obyvatel a hustotu zalidnění dokonce stokrát nižší. Žádný makroregion nemá tak dominantní stát, jakým je v tomto makroregionu Austrálie. Rozkládá se na 90 % rozlohy, je sem koncentrováno přes 60 % obyvatel a 87 % ekonomického potenciálu (obr. 4.4). Austrálie má federativní uspořádání osmi států, včetně Severního teritoria a území hlavního města *Canberra*. Formálně je konstituční monarchií, jejíž hlavou je britská královna. Pod správu země patří také Kokosové ostrovy a Vánoční ostrov v Indickém oceánu, ostrovy Nor-

BOX 4.4 AUSTRALSKÁ FAUNA

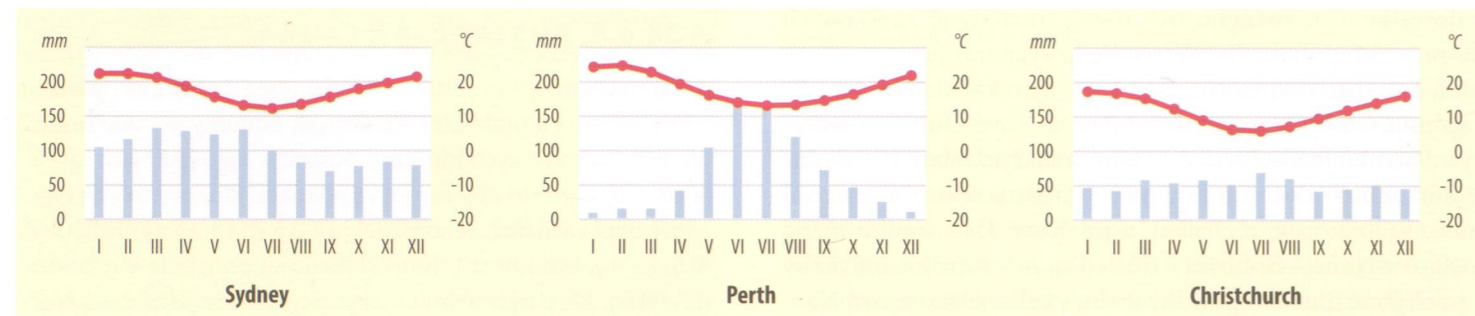
Mezi nejznámější představitele australské fauny patří především vačnatci a ptakořitní. **Ptakopysk podivný** je malý savec, vyskytující se ve východní části Austrálie. Jako jediný ze savců klade vejce, místo aby rodil živá mláďata. **Klokan rudý** je největší žijící vačnatec. Jeho délka je 1–1,6 m (ocas bývá dlouhý 0,8–1,2 m). Hmotnost tohoto klokana se pohybuje v rozmezí 25–90 kg. Jde o běžný druh vyskytující se v převážné části Austrálie. Klokan rudý může při svých skocích dosáhnout rychlosti až 65 km za hodinu. Údajně byly naměřeny skoky dlouhé až 12 m. Počet jedinců se pohybuje mezi 5 a 12 miliony. Je pokládán za škůdce a je loven pro maso a kůži (každoročně je zabito více než 3 mil. jedinců). Jediným jeho nepřítelem mimo člověka jsou orel klínoocasý a pes dingo. Dalším vačnatcem je **koala medvídkovitý**, známý také jako medvídek koala. Koalové byli téměř vyhubeni člověkem, který je lovil kvůli kožešině. V současnosti jsou chráněni a největším rizikem pro ně je úbytek vhodných blahovičnickových lesů a narušení jejich teritorií výstavbou silnic.

folk a lorda Howa v Pacifiku a Heardův ostrov, McDonaldovy ostrovy a Macquarie v antarktických vodách.

Snad v žádném jiném státě na světě *přírodní podmínky* tak významně neovlivnily rozmístění obyvatel a ekonomických aktivit jako v Austrálii (obr. 4.5). Jihovýchodní pobřeží mezi městy Adelaide a Brisbane obývá více než 75 %

Obr. 4.4 Ekonomický potenciál Australsko-oceánského makroregionu

Obr. 4.5 Klimagramy měst Sydney, Perth a Christchurch

veškeré populace a více než polovina Australanů žije pouze ve třech městských aglomeracích (Sydney, Melbourne a Brisbane) – tab. 4.4. Hlavní příčinou výrazné koncentrace obyvatel jsou vedle historického vývoje příznivé klimatické podmínky a dostatek vodních zdrojů v pohoří Australské Alpy. Řada sídel vznikla i v místech těžby surovin – např. Newcastle (černé uhlí) či Broken Hill (polymetalické rudy).

4.6.2 Obyvatelstvo a osídlení

Populace se vyznačuje velmi příznivými demografickými ukazateli; střední délka života dosahuje u mužů 80 a u žen 85 let a řadí stát do první světové sedmičky (původní obyvatelstvo má však střední délku života přibližně o 15–20 let kratší než europoidní Australané), extrémně nízká je kojenecká úmrtnost (méně než 5 ‰). Velmi vysoká je míra urbanizace (90 %) a gramotnost dosahuje téměř 100 %.

Tab. 4.4 Největší města v Austrálii (2015)

Pořadí	Město	Stát	Počet obyvatel v mil.
1.	Sydney	Nový Jižní Wales	4,8
2.	Melbourne	Viktorie	4,5
3.	Brisbane	Queensland	2,8
4.	Perth	Západní Austrálie	2,0
5.	Adelaide	Jižní Austrálie	1,3

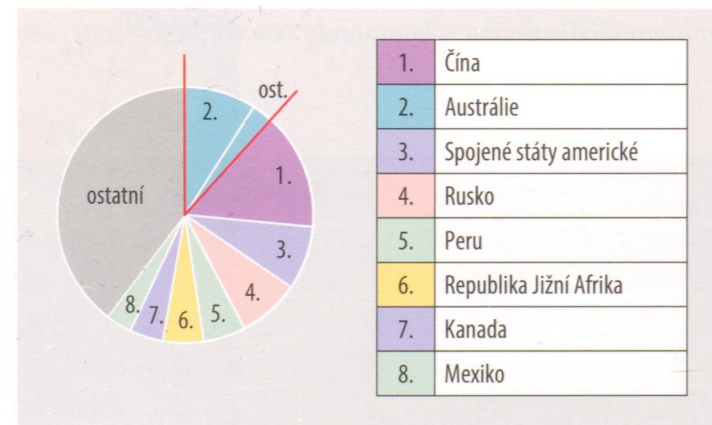
Zdroj: ABS 2016

Austrálie je typická *přesídlenecká země*, od roku 1945 se do Austrálie přistěhovalo více než 7 mil. osob, převážně z Británie. Bylo to důsledkem snahy o zachování „bílého“ kontinentu. V posledních dvaceti letech se situace mění, zvyšuje se intenzita imigrace (v letech 2011–2015 přes 750 tis. nově příchozích) a mění se rovněž jejich struktura. Mezi přistěhovalci dominují obyvatelé asijských států (Čína, Filipíny, Vietnam, Indie) a v posledních letech obyvatel Indonésie, u nichž vrcholí snaha o ilegální imigraci. Při populačním censu v roce 2011 bylo zjištěno, že čtvrtina obyvatel se narodila v zahraničí, především pak na Novém Zélandu (14 %),

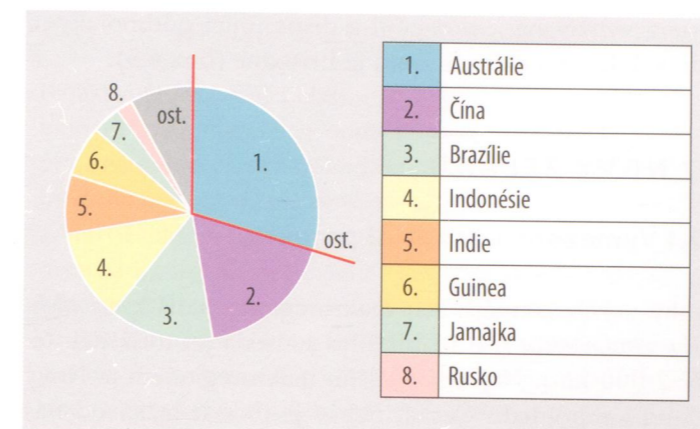
v Indii (13 %), v Británii (13 %), v Číně (12 %) a na Filipínách (5 %). Podobně jako etnická je pestrá i náboženská struktura. Převládají katolíci (25 %), anglikáni (17 %), ostatní křesťané (19 %), k buddhismu se hlásí 3 % a k islámu 2 % osob. Určitým problémem australské společnosti byla snaha o „zkulturnění“ australských domorodců cestou odebrání jejich dětí a jejich výchovou v bílých rodinách po druhé světové válce. Tyto snahy týkající se tisíců dětí se staly velkým traumatem pro obě strany.

4.6.3 Hospodářství

Austrálie je bohatá země generující své příjmy z různých zdrojů, včetně těžby se souvisejícím *exportem surovin*, bankovníctvím a průmyslem. Australská ekonomika zaujímá 12. místo na světě a je zhruba na stejné úrovni jako Rusko. Při přepočtu HDP na obyvatele a bez zohlednění ministrátů drží Austrálie dokonce 6. místo na světě (46 tis. USD na obyvatele v roce 2016). Z hlediska ročního tempa růstu lze sledovat pravidelné přírůstky, a to vyšší, než je běžné u vyspělých ekonomik (např. v Evropě 2,6 % v období 2011–2015). Podle různých indikátorů bývá Austrálie řazena za Švýcarsko jako *druhá nejbohatší země světa*. Austrálie společně s Kanadou vykazuje na rozdíl od ostatních nejvyšších států světa vysoký podíl nerostných surovin na

Obr. 4.6 Největší producenti zlata (2015)

Obr. 4.7 Největší producenti bauxitu (2015)

celkovém exportu a je jedním z nejvýznamnějších producentů uhlí (5. místo na světě), železné rudy (2. místo a téměř 20 % světové těžby), zinku, olova a zlata (vždy 2. místo na světě), dále mědi, niklu a uranu (tab. 4.5, obr. 4.4 a obr. 4.6). Světové prvenství zaujímá v těžbě bauxitu (30 % celosvětové produkce) – (obr. 4.7). Přes vysokou spotřebu energií a surovin je většina produkce exportována.

Austrálie je také největším světovým producentem vlny, která se z větší části exportuje. Začíná se úspěšně rozvíjet i těžba ropy a zemního plynu na jihu země. Rozvinuta jsou všechna odvětví s dominujícím *těžebním, hutnickým, strojírenským a potravinářským průmyslem*. Elektrizaci dodávají tepelné elektrárny (90 % z celkové výroby) v Novém Jižním Walesu a Viktorii. V hutnictví dominuje barevná metalurgie, a to výroba hliníku, olova a zinku (Mt. Isa, Broken Hill, Townsville a dále ve státě Viktorie). Strojírnost nabízí bohatý sortiment osobních automobilů (značky GM, Ford, Chrysler), letadel, lokomotiv, vagonů i zemědělských strojů. V textilním průmyslu vyniká vlnářství, v produkci čisté vlny zaujímá Austrálie 1. místo na světě. Důležitý je rovněž potravinářský průmysl (produkce masa, mléka, mouky, piva, konzervovaného ovoce a cukru), z čehož je velká část exportována.

Tab. 4.5 Produkce a těžba hlavních komodit v Austrálii (1936–2015)

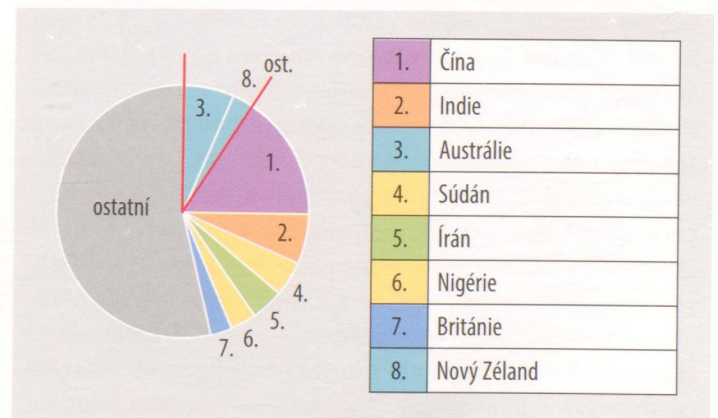
Komodita	Jednotky	1936	1956	1970	1990	2015
černé uhlí	mil. t	12	20	45	200	350
železná ruda	mil. t	1	3	30	160	660
zinek	tis. t	230	280	500	1 000	1 500
olovo	tis. t	280	300	460	550	720
bauxit	mil. t	·	·	8	45	80
zlato	t	50	30	20	300	280
uran	tis. t	·	·	1	5	5
elektrická energie	mld. kWh	5	17	65	175	250

Zdroj: Anděl a Mareš 2001, Calendario atlante De Agostini 2016

Přestože *zemědělství* zaměstnává pouze necelých 5 % pracujících a trpí nedostatkem vláhy, je na vysoké úrovni a řada produktů jde na export. Orná půda zaujímá kolem 6 % rozlohy, ale na louky a pastviny připadá přes 50 % rozlohy (obr. 4.9). Díky klimatické pestrosti je zemědělství značně specializované a je možné se zde setkat s plodinami téměř všech klimatických pásem od banánů po plodiny méně náročné. Přes svůj extenzivní charakter patří k nejproduktivnějším na světě. Symbolem australského zemědělství je *chov ovcí* (2. místo na světě) – (obr. 4.8), zejména na západních svazích Australských Kordiller a na jihozápadě země. Chov se zaměřuje zejména na produkci vlny (plemeno merino) a na maso. Významný je chov skotu (Nový Jižní Wales, Viktorie, Queensland); specialitou jsou klokaní farmy. Pěstuje se pšenice, ječmen a krmné obilniny na jihovýchodě a jihozápadě, významné je ovocnářství s citrusovými plody (Nový Jižní Wales), dále se pěstují jablka, hrušky, broskve a další ovoce (Viktorie a Tasmánie).

I když má Austrálie poměrně kvalitní železniční síť, *dopravuje* se většina zboží i osob po silničních komunikacích, které mají z více než 40 % zpevněný povrch. Spojení severu s jihem obstarávají tzv. *autovlaky* (tahač s několika návěsy). Především kvůli velkým vzdálenostem a bohatšímu obyvatelstvu hraje stále větší roli letecká doprava (přes 400 letišť); slouží pro spojení vnitrozemí, ale i s ostatními makroregiony. Spojení odlehlých farem zabezpečují vrtulníky a aerotaxi. Námořní doprava slouží zejména pro export surovin; největšími přístavy jsou Newcastle, dále Sydney a Melbourne.

Zahraniční vztahy mají pro australskou ekonomiku mimořádný a trvalý význam, export totiž dlouhodobě převažuje nad importem. Během posledních 30 let došlo k výrazné změně ve struktuře exportu. Zatímco dříve převládalo zemědělské a potravinářské zboží, dnes jsou to suroviny a částečně i průmyslové výrobky. V rámci exportu dominují také rudy a výrobky z rud (30 % – železná ruda, olovo, hliník), paliva (25 % – černé uhlí, ropa), zlato (10 %) a zemědělské

Obr. 4.8 Největší stavy ovcí ve světě (2015)

výrobky (15 % – obilí, maso, vlna, kůže, cukr). Na základě hodnoty obratu zahraničního obchodu jsou hlavními obchodními partnery Japonsko (20 %) a USA (10 %).

4.6.4 Regionální diference

Austrálie je administrativně členěna na šest spolkových států a tři teritoria. Nejstarší a nejvýznamnější spolkovou zemí je *Nový Jižní Wales* (800 tis. km²). Byl kolonizován Evropany již v roce 1788 a obývá jej nejvíce obyvatel (7 mil.). Hospodářské srdce země s vynikajícím zemědělstvím (skot, pšenice) je nejprůmyslovějším státem a podílí se třetinou na průmyslové výrobě Austrálie. Nachází se zde největší ložiska těžby černého uhlí (Newcastle) a barevných rud (Broken Hill). V nejstarším australském městě Sydney žije 70 % obyvatel Nového Jižního Walesu. Je sem lokalizována výroba aut a letadel, zároveň toto kulturní centrum země vyniká množstvím divadel, univerzit a známou budovou opery dánského architekta Jørna Utzona.

Viktorie (230 tis. km² a 5,5 mil. obyvatel) je druhým hospodářsky nejvýznamnějším státem s 30% podílem na průmyslové výrobě. Významný přírodní potenciál poskytují zásoby paliv (ropa, zemní plyn, uhlí) a kvalitní zemědělství (pšenice, ovoce). Melbourne je obchodním a finančním centrem s vynikajícím strojírenstvím (mj. výroba letadel), textilním a potravinářským průmyslem. *Queensland* (1 700 tis. km² a 4,5 mil. obyvatel) je nejdynamičtěji rostoucím státem s těžebním průmyslem (bauxit, barevné kovy), chovem ovcí, pěstováním cukrové třtiny a jižního ovoce. Intenzivní je zde rozvoj cestovního ruchu, mimo jiné díky tzv. „australské riviéře“ (Gold Coast); podél pobřeží se táhne Velká útesová

BOX 4.5 BRISBANE

Brisbane je po Sydney a Melbourne třetím populačně největším městem Austrálie a zároveň hlavním a největším městem australského státu Queensland. Město vyrostlo na místě starodávných sídel domorodých kmenů Turrbal a Jagera. Dnes se jedná o nejrychleji rostoucí město celé Austrálie a žije v něm 2,8 mil. obyvatel. Z ekonomického zaměření dominuje terciérní sektor, specializovaný na informační technologie, finanční služby, vysoké školství a veřejný sektor. Rozvoj zaznamenávají zejména nové průmyslové zóny, vznikající na okraji urbanizovaného území. Důležitou částí ekonomie je cestovní ruch, Brisbane rovněž svou architekturou představuje vstupní bránu do Queenslandu. Město je situováno podél řeky Brisbane, nedaleko Moretonovy zátoky. Aglomerace města je na západě ohraničena Velkým předělovým pohořím. Typické je subtropické klima s teplým vlhkým létem a suchou mírnou zimou. Městské centrum svými mrakodrapy, shlížejícími se ve svém obraze na hladině řeky, trochu připomíná americká velkoměsta.

bariéra využívaná k potápění a disponující podmořskými hotely. Hlavním městem státu je Brisbane (box 4.5).

4.7 NOVÝ ZÉLAND

4.7.1 Vymezení a přírodní poměry

Druhý nejvýznamnější stát makroregionu patří k *nejodlehlejším zemím světa* (od nejbližšího souseda jej totiž dělí téměř 2 000 km). Nejbližším makroregionem je Nový Zéland i z pohledu Česka, neboť je to stát ležící od nás nejdál – přibližně na opačném konci zeměkoule. Tuto izolaci však představitelé Nového Zélandu byli schopni proměnit ve výhodu a tento stát tak dnes představuje nejen relativně významného hráče na globálním trhu, nýbrž i typ státu, kde se vhodným způsobem podařilo propojit kulturu s přírodou.

Nový Zéland se rozprostírá na dvou hlavních a řadě drobných ostrovů na ploše 270 tis. km² a obývá jej 4,5 mil. obyvatel (2016). Maorové (box 4.3), kteří před zhruba 700 lety jako první toto souostroví osídlili, jej pojmenovali *Ao-Tea-Roa* (Aotearoa), což v maorštině znamená „Země dlouhého bílého oblaku“. Jméno *Nový Zéland* dali souostroví jeho objevitelé Holanďané, kteří ho pojmenovali podle nizozemské provincie *Zeeland* („Přímořská země“). Součástí státu jsou zámořská území: Tokelau, Niue, Cookovy ostrovy a některé další (např. Kermadekovy ostrovy či Ostrovy Protinožců).

Celé souostroví se vyznačuje *mimořádnou svérázností a pestrostí přírodních podmínek*. Zatímco pohoří v centrální části Severního ostrova s nejvyšší horou Ruapehu (2 797 m n. m.) mají vulkanický původ, což je provázeno množstvím geotermických jevů, Jižní Alpy, které se táhnou západní částí Jižního ostrova, mají původ tektonický (box 4.6). Centrem novozélandských sopek je plošina Taupo, ležící v centrální části Severního ostrova. Taupo je také název největšího novozélandského jezera. Svou rozlohu 606 km² a polohu 357 metrů nad mořem získalo mohutnou sopečnou explozí, jednou z největších v dějinách lidstva. Nejkrásnější část Jižních Alp zaujímá Národní park Westland, který se rozprostírá na ploše 1 175 km² a spolu s jihozápadní částí Jižního ostrova je zapsán na seznam přírodního dědictví UNESCO. Zdejší horské štíty jsou až 3 500 m vysoké, a protože leží v blízkosti Tasmanova moře, působí díky velkému převýšení impozantně. Nalezneme tu na 60 ledovců, desítku ledovcových jezer, ale i husté deštné lesy a laguny při mořském pobřeží. Dva nejznámější ledovce se jmenují Fox a Franz Josef. Málokde na světě leží ledovce v tak nízké nadmořské výšce a tak blízko moře.

Nejvyšší štíty se jmenují podle objevitelů Nového Zélandu, Holanďana Abela J. Tasmana (Mount Tasman) a Angličana Jamese Cooka (Mount Cook). Mount Cook (Aoraki), který svým majestátním tvarem připomínajícím legendární

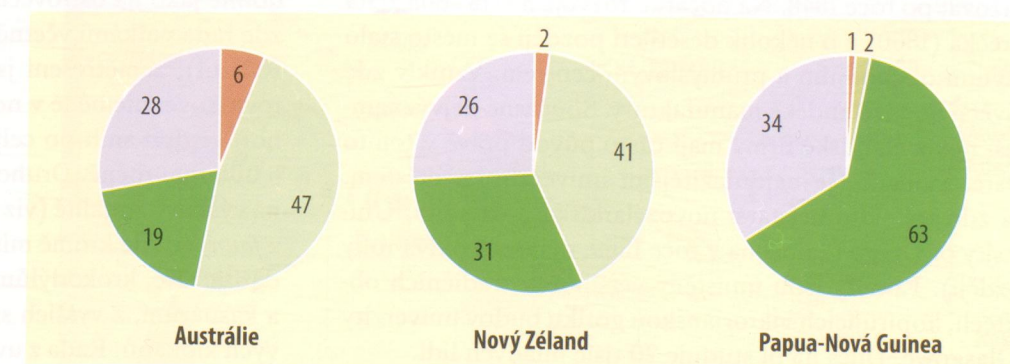
BOX 4.6 NOVOZÉLANDSKÉ SOPKY

Nejaktivnější sopečná oblast se nachází v centrální části Severního ostrova a jmenuje se Tongariro. V roce 1887 zde byl založen první národní park na Novém Zélandu, který byl v roce 1990 zapsán i do prestižního seznamu přírodních památek UNESCO. Se svými několika mohutnými, stále aktivními sopkami patří také mezi parky nejzajímavější. Nejmladší sopkou je Mount Nguruho, jejíž stáří se odhaduje na 2 500 let. Její vrchol se tyčí do výšky 2 291 metrů nad mořem a je dokonale symetrický, tj. ve tvaru jednoduchého komolého kužele. Nejvyšší horou Severního ostrova je Ruapehu, sahající až do výšky 2 797 metrů. Nejkrásnější sopka Mount Taranaki čili Mount Egmont s pravidelným kuželem však leží na jihozápadě Severního ostrova, přímo u Tasmanova moře a jeho 2 518 m výšky tak působí skutečně úchvatně; bývá nazývána novozélandským Fudžisanem.

Matterhorn, je nejvyšší horou země (3 724 m n. m.). Nový Zéland má mírné oceánské klima, nejsevernější oblasti subtropické. Nejteplejšími měsíci jsou leden a únor a nejchladnějším je červenec; na Severním ostrově je průměrná teplota 18 °C a na Jižním 13 °C. Převládající západní větry přinášejí celoročně bohaté srážky. Zcela unikátní je novozélandské *rostlinstvo a živočišstvo*, které se vyvíjelo v dlouhodobé izolaci. Z celkového počtu 2 700 původních rostlinných druhů je 80 % endemických a vysoká míra endemismu je rovněž mezi druhy živočišnými (boxy 4.1 a 4.4).

4.7.2 Historické souvislosti a obyvatelstvo

První evropští osadníci se zde začali usazovat v roce 1840, po podepsání smlouvy ve Waitangi mezi zástupci britské koruny a maorskými náčelníky. Málokdo ví, že právě na Novém Zélandu jako první na světě získaly *volební právo ženy* již v roce 1893. V roce 1877 bylo zavedeno bezplatné školství a v roce 1938 i bezplatná lékařská péče; jedna polovina obyvatel jsou křesťané. Žije zde 4,5 mil. obyvatel, tj. osmkrát méně než v rozlohou shodné Itálii. Převažují Novozélandčané evropského, především britského původu (75 %),

Obr. 4.9 Využití území Austrálie, Nového Zélandu a Papuy-Nové Guineje (2015)

polynéských Maorů je 15 % a jejich podíl se z důvodu vysoké natality zvyšuje, podobně jako u imigrantů z Asie a z oblasti Pacifiku. Duch Británie se pomalu vytrácí ve prospěch Spojených států amerických. Mládež je silně proamericky naladěná, vrstevníci z USA se stávají vzorem pro jejich život. Na tomto odklonu má rozhodující podíl televize, vysílající komerční americké seriály. S výjimkou televize překonávají mladí Novozélandčané izolovanost i prostřednictvím internetu a zejména díky tzv. OE (*overseas experience*). Mladí tak jezdí jako kdysi u nás „na vandru“, aby získali zkušenosti ze světa. Je zvykem, že Novozélandčan stráví alespoň jeden rok života v cizině, především v Austrálii, Británii či USA.

4.7.3 Hospodářství

Nový Zéland má ideální podmínky zejména pro rozvoj *zemědělství*. Pěstuje se především ovoce (jablka, kiwi – 1. místo na světě, vinná réva aj.), chovají se ovce, skot a v poslední době stále častěji také jeleni. Polovinu rozlohy země zaujímají louky a pastviny (obr. 4.9). Zemědělské produkty představují hlavní zdroj exportu; ve vývozu skopového masa a mléčných výrobků patří země ke světové špičce. Nerostné suroviny mají spíše lokální význam (zemní plyn, uhlí aj.). *Průmysl* je zaměřen zejména na zpracování potravin a strojírenství. V produkci másla a mléka na obyvatele země zaujímá 1. místo na světě, podobné postavení je i v produkci masa. Významné postavení má rybolov a těžba dřeva. Stále větší význam má *cestovní ruch*, v němž je hlavním lákadlem především unikátní příroda, ale také řada adrenalinových sportů, především vodní povahy. Ročně navštíví zemi více než 2 mil. turistů, kromě Australanů zejména Číňané, Američané, Britové a Japonci.

4.7.4 Regionální diference

Nový Zéland je administrativně členěn na 16 regionů (devět z nich se nachází na Severním ostrově a zbývajících sedm na Jižním). Severní ostrov je výrazně více osídlen, žije zde 3,5 mil. obyvatel (cca tři čtvrtiny obyvatelstva Nového Zé-

landu), zatímco na Jižním ostrově kolem 1 mil. obyvatel. Populačně největším regionem s největší mírou urbanizace je region *Auckland* se stejnojmenným největším městem Nového Zélandu (1,6 mil. obyvatel, což představuje třetinu obyvatel Nového Zélandu), v maorštině *Tāmaki*. Město, které má údajně nejvíce polynéské populace ze všech měst na světě, se rozkládá na řadě vyhaslých sopek. Populace města rychle roste a očekává se, že v blízké budoucnosti dosáhne 2 mil. Velký podíl na tom mají rovněž imigranti. *Auckland* je typický svými dvěma přístavy na obou stranách ostrova, v nichž kotví nespočet soukromých plachetnic a jachet (občas označovány jako „město plachet“), a televizní věž *Sky Tower* (výška 328 m).

Hlavní město *Wellington* (400 tis. obyvatel) leží na jihozápadním cípu Severního ostrova u Cookova průlivu oddávajícího Severní ostrov od Jižního. Ve městě sídlí většina klíčových státních institucí včetně vlády a parlamentu. Ačkoli je město menší než *Auckland*, je právem považováno za kulturní centrum Nového Zélandu, neboť zde mají sídlo i kulturní a vzdělávací instituce (muzea, archivy, divadla, dvě univerzity). Pozoruhodné je velké množství kaváren v centru města. *Wellington* jako hlavní město drží ještě dvě prvenství na světě: je největrnějším (průměrná rychlost větru 28 km/h) a nejjihněji položeným hlavním městem suverénního státu.

Významným regionem cestovního ruchu na Severním ostrově je *Bay of Island* včetně prvního města evropských přistěhovalců jménem *Russel* s bohatou nabídkou volnočasových aktivit, které v sobě spojují kulturu a přírodu. Zatímco na západním pobřeží Jižního ostrova jsou městečka malá, vděčící za svůj vznik většinou těžbě zlata v minulosti (např. *Westport* a *Hokitika*), v horách pomáhá jejich rozvoji cestovní ruch a na východním pobřeží zemědělství a obchod. Příkladem měst na pobřeží Jižního ostrova je *Dunedin*, který je údajně „nejskotsčtější“ městem mimo Skotsko, a *Christchurch*, které je zase „nejangličtější“ městem mimo Anglii.

Dunedin (120 tis. obyvatel) patří k nejstarším městům Nového Zélandu se starou skotskou tradicí. Na tu odkazuje i název města, který je starokeltskou podobou jména hlavního skotského města *Edinburgh*. Proto se *Dunedinu* někdy říká také „*Edinburgh Jihu*“. První imigranti se zde začali usazovat po roce 1848. Na počátku rozvoje města stála zlatá horečka (1860) a o několik desetiletí později se město stalo hlavním obchodním a průmyslovým centrem. Vznikly zde největší novozélandské manufaktury. Současné nejvýznamnější novozélandské firmy mají často původ právě v tomto městě. *Dunedin* je nejdůležitějším univerzitním městem. Má zde své sídlo nejstarší novozélandská univerzita, *University of Otago* (založena v roce 1869, otevřena o dva roky později). Fakulty jsou umístěny většinou v tradičních objektech, kopírujících viktoriánskou gotiku budov univerzity v *Glasgow*. Dnes na ní studuje 20 tisíc mladých lidí.

Christchurch je největším městem Jižního ostrova. Jeho jméno pochází od oxfordské univerzitní koleje *Christ Church*. Pomník *Roberta F. Scotta* připomíná, že se jedná o město polárníků. Odtud začíná 75 % všech výprav do Antarktidy.

4.8 PAPUA-NOVÁ GUINEA

4.8.1 Vymezení a přírodní poměry

Papua-Nová Guinea je rozlohou (460 tis. km²) i počtem obyvatel (7,7 mil. obyvatel) druhým největším státem tohoto makroregionu. Rozkládá se přibližně na 600 ostrovech, z nichž největší jsou Nová Guinea (cca 80 % území státu), Nová Británie, *Bougainville* a Nové Irsko. Podle řady odborníků má rozdělení ostrova Nová Guinea mezi státy *Indonésie* a *Papua-Nová Guinea* na východní a západní část výhradně politickou povahu. Nejen z antropologického hlediska toto rozdělení nedává příliš smysl. V této souvislosti lze zmínit například paradoxní situaci, kdy se nejvyšší vrchol ostrova *Puncak Jaya* (4 884 m n. m.) nachází na indonéské straně, proto je nižší vrchol *Centrálního pohoří Mount Wilhelm* (4 509 m n. m.) nejvyšším vrcholem v této publikaci vymezeného *Australsko-oceánského makroregionu*.

Označení „*Nová Guinea*“ použil poprvé nejspíše španělský mořeplavec *Inigo Ortiz de Retez* v roce 1545 (údajná podobnost obyvatel s obyvateli africké *Guineje*), pojmenování *Papua* bylo převzato již dříve *Portugalci* od obyvatel *Moluckých ostrovů*, kteří tak označovali obyvatele ze západní části ostrova (odvozeno ze slova *papuwah*, čili „kadeřavý“, „kudrnatý“).

Zcela unikátní přírodní podmínky daly základ významné kulturní i přírodní rozmanitosti (box 4.7). Nížinné oblasti severní a jihozápadní části ostrova od sebe odděluje mimořádně členité, tektonickou činností vzniklé *Centrální pohoří*, jež tvoří osu ostrova. Tato členitost v kombinaci s neprostupným tropickým lesním porostem znemožnila kolonizátorům až do začátku 20. století prozkoumat vnitrozemí ostrova. Členitost je ostatně také jeden z důvodů, proč nedochází k tak významným úbytkům lesního porostu v důsledku těžby (srov. rovinaté území *Amazonie*). Obdobně jako na ostrovech *Nového Zélandu* či v *Indonésii* je zde řada vulkánů včetně aktivních (viz níže uvedené město *Rabaul*), zemětřesení jsou vcelku běžná. Podnebí je teplé rovníkové, nicméně v nejvyšších polohách *Centrálního pohoří* se drží sníh po celý rok, srážky dosahují v horách až 6 000 mm ročně. Druhá skladba rostlinstva závisí zejména na výškové zonalitě (viz i rozdíly v pěstovaných plodinách), z fauny se zde kromě mimořádného množství druhů hmyzu daří ježurce, krokodýlům, želvám a hadům, v ptáků rajkám a kasuárům, z vyšších savců zhruba desítky druhů stromových klokanů. Řada z uvedených živočichů je chráněna a na

BOX 4.7 KULTURNÍ A PŘÍRODNÍ DIVERZITA NOVÉ GUINEJE A JEJICH VÝZKUM

Papua-Nová Guinea (PNG) je jednou z nejvíce přírodně (5 % všech rostlinných a živočišných druhů světa) a kulturně různorodých zemí na světě. Přírodní poměry ostrova *Nová Guinea* svou rozmanitostí jednoznačně ovlivnily počet kulturních a jazykových skupin, kterých zde existuje více než 800 (na celém světě něco přes 6 tisíc). Většina obyvatel žije v malých společenstvích rozprostřených, s výjimkou nejvyšších partií *Centrálního pohoří*, po celém území (přibližně pouze 13 % obyvatel žije ve městech). To vše přilákalo celou řadu vědeckých oborů, a lze tak bez nadsázky tvrdit, že se PNG stala unikátní laboratoří jak přírodních (především z oblasti biologie), tak humanitně-sociálních odborníků. První významná antropologická výprava vedená *A. C. Haddonem* do oblasti *Torresova průlivu* se uskutečnila na sklonku

19. století. Od začátku 20. století je oblast *Melanésie* cílem kulturně-antropologických výzkumů, které jsou dnes považovány za klasické ukázky práce antropologů (*M. Meadová*, *B. Malinowski*, *R. F. Fortune*, *G. Bateson* ad.).

Zájem vědců o tento region nicméně neustává ani dnes. Příkladem mohou být také aktivity českých vědců, z nichž k nejvýznamnějším patří biolog *V. Novotný* či kulturní antropolog *M. Soukup*. První z nich založil poblíž provinčního města *Madang* (staré německé pojmenování *Friedrich-Wilhelmshafen*) výzkumnou stanici *Binatang Research Centre*, kde se čeští i papuanští odborníci věnují především výzkumu hmyzu. Druhý z nich se věnuje výzkumu kulturní skupiny *Nungon* v oblasti pohoří *Saruwaged* (obr. 4.11).

Nové Guineji vzniklo již několik národních parků. Odborníci se domnívají, že vnitrozemí ostrova skrývá ještě řadu neobjevených druhů rostlin a živočichů.

4.8.2 Obyvatelstvo a hospodářství

Zejména ve venkovských oblastech žije obyvatelstvo stále v původních kmenových společenstvích uznaných ústavou. Z hlediska náboženství se zde dosud střetávají původní tradiční náboženství (30 %) s převážně křesťanskými denominacemi, zejména římskokatolického (25 %) a luteránského (18 %) vyznání. Gramotnost obyvatelstva je ve srovnání se

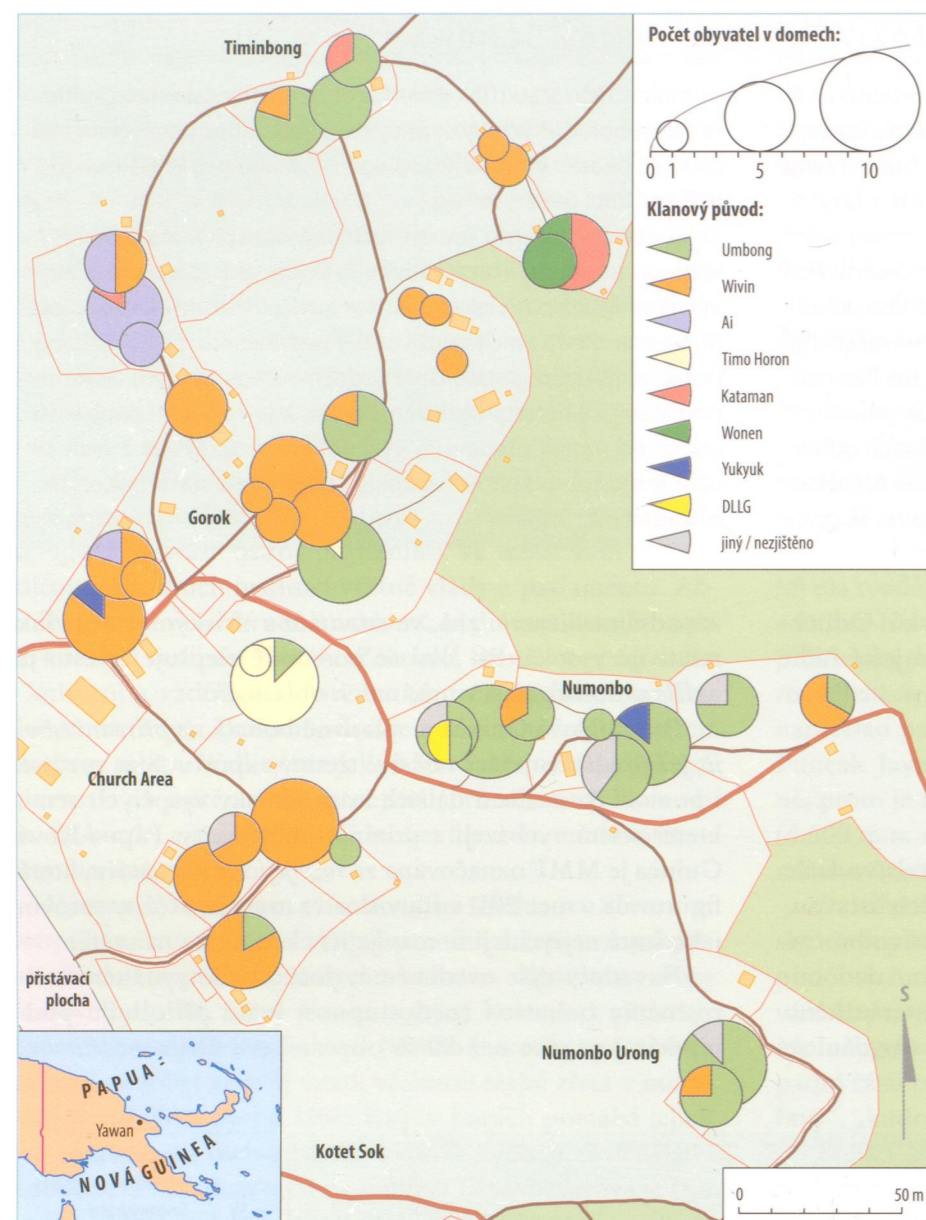
západní civilizací nízká, ve srovnání s africkými státy však relativně vysoká. Síť škol se postupně zlepšuje, přesto je vzdělání dostupnější v urbánních oblastech.

Papua-Nová Guinea je relativně bohatá na přírodní zdroje, jež představují více než dvě třetiny exportu. Stát využívá i pomoci *Austrálie* a dalších hospodářsky vyspělých zemí, které ovšem vycházejí z principu reciprocity. *Papua-Nová Guinea* je MMF označována za rozvíjející se ekonomiku, která figurovala v roce 2011 v souvislosti s rozvojem těžby surovin jako šestá nejrychleji se rozvíjející ekonomika na světě.

Navzdory výše uvedenému, dosud málo využitému nerostnému bohatství (nedostupnost kvůli přírodním podmínkám) se více než 80 % obyvatelstva živí zemědělstvím.

Obr. 4.10 Koloniální dědictví *Papuy-Nové Guineje* v podobě územního členění v roce 1935

Obr. 4.11 Klanový původ obyvatel vesnice Yawan (2015) – výřez mapy
Zdroj: autoři podle Soukupa a Bláhy 2016

Téměř 40 % obyvatel žije v systému samozásobitelského zemědělství bez vazby na globální ekonomiku. Z vývozních plodin a surovin se pěstují především kakao, káva, kokosová palma, olejová palma ad. Zatímco ve vnitrozemí je realizována těžba dřeva, v přímořských oblastech je běžný rybolov, představující rovněž významný zdroj obživy.

Co se týče *průmyslových odvětví*, vychází jednak z hutnictví a zpracování barevných kovů (měď a zlato), jednak z potravinářství, v rámci něhož se produkuje cukr, palmový a kokosový olej a zpracovává se kopa.

V souvislosti s *dopravou* je nutné konstatovat, že síť pozemních komunikací je řídká a s výjimkou větších měst i nekvalitní. Pozemní dopravu zajišťují především tzv. PMV (*public motor vehicles*), které představují specifický rituál cestování, v několika málo městech je však možno využít

i klasické taxi. Významnou roli má v zemi letecká doprava spojující města s vesnicemi v horském prostředí, ale i jednotlivé provincie. Pro kratší vzdálenosti do 100 km mezi ostrovy se běžně využívají jednomotorové čluny.

4.8.3 Regionální diference

Strategická poloha ostrova a především jeho značná rozloha ve srovnání s ostatními ostrovy Pacifiku byly příčinou jeho pohnuté koloniální historie. O ostrov a celé území dnešního státu včetně dalších ostrovů se tak dělilo hned několik mocností (tab. 4.2 a obr. 4.10). Výsledkem historického vývoje (dvě migrační vlny, zmíněná koloniální minulost) jsou i rozdíly v rámci čtyř regionů (region Papua, Vysočina, Momase a Ostrovní region) i jednotlivých provincií (celkem 22).

Hlavní město *Port Moresby* (region Papua, 310 tis. obyvatel) pojmenoval po svém otci námořní důstojník John Moresby, který objevil toto místo při průzkumu pobřeží ostrova v roce 1873. Město se stalo v roce 1888 administrativním centrem Britské Guineje, v roce 1975 pak hlavním městem nově vzniklého státu. Podle některých žebříčků se jedná o jedno z nejnebezpečnějších hlavních měst na světě. V některých jeho částech jsou časté případy vloupání do domů, známy jsou i případy znásilnění a vražedných útoků. V posledních letech je Port Moresby na ekonomickém vzestupu, staví se velké množství administrativních a obchodních budov a v neposlední řadě sportovišť a dopravní infrastruktury. Významné v této souvislosti bylo pořádání Pacifických her v roce 2015 (pořádány každé čtyři roky od roku 1963). Druhým největším papuánským městem je provinční město *Lae* (100 tis. obyvatel) s Technickou univerzitou.

Z *Ostrovního regionu* je třeba zmínit především provincii Východní Nová Británie s městem *Rabaul* (dříve Simpsonhafen). Toto město je dokladem pohnuté historie celého regionu (obr. 4.10). Od osmdesátých let 19. století bylo centrem celé Německé Nové Guineje, během druhé světové války bylo v držení Japonců, později se stalo provinčním městem. Jeho rozvoj zastavil silný výbuch blízké sopky Tavurvur v roce 1994, který částečně zničil město a vynutil si přemístění administrativy do Kokopa. Duch německé kolonie v Ostrovním regionu žije dodnes a je spojen jednak s geografickými názvy, jednak s relativně dobrou kvalitou dopravní infrastruktury. Příkladem je *Boluminského dálnice* na Novém Irsku spojující provinční město Kavieng s téměř 200 km vzdáleným městem Namatanai, která umožňuje efektivní spojení plantáží s kokosovou a olejovou palmou a zpracovatelskými závody a která byla až do roku 1950 nejlepší pozemní komunikací na území Papuy-Nové Guineje.